

คำชี้แจง

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน นาฏศิลป์ ๔-๖ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖ กลุ่มสาระการเรียนรู้ ศิลปะ เล่มนี้ จัดพิมพ์โดย บริษัท ครูมีเดีย จำกัด

ผู้เรียบเรียง

๑. นางสาวประกายมาศ อมรฉัตร

ผู้ตรวจ

๑. นางสาวสุกัญญา แสงอาวุธ
๒. นายวุฒิศักดิ์ จ้องสาระ
๓. นางสาวอัญชิษฐา มัชปาโต

บรรณาธิการ

๑. นางสาวปิยดา ทับประเทือง
๒. นางธิดารัตน์ ภัคดีวิเศษ

หนังสือเล่มนี้ประกันคุณภาพโดยผู้ผลิต และจะต้องส่งให้สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานตรวจสอบประเมินคุณภาพทางวิชาการ เพื่อออกใบอนุญาตให้ใช้ในสถานศึกษาแทนใบประกันคุณภาพของสำนักพิมพ์ กรณีที่พบข้อบกพร่องข้อผิดพลาด กรุณาแจ้งให้สำนักพิมพ์ทราบเพื่อดำเนินการตามที่ระบุในใบประกันคุณภาพสื่อฯ (ปกหลัง) พร้อมทั้งแจ้งให้สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษาทราบด้วย เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาอนุญาตให้ใช้หนังสือในสถานศึกษาต่อไป

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน

นาฏศิลป์ ๔-๖

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

ผู้เรียบเรียง

นางสาวประกายมาศ อมรฉัตร กศ.บ. (นาฏศิลป์และศิลปะการแสดงศึกษา)

ผู้ตรวจ

นางสาวสุกัญญา แสงอาวุธ ศษ.บ. (นาฏศิลป์ไทย), ศศ.ม. (ศิลปะการแสดง)
นายวุฒิศักดิ์ จ้องสาระ ศษ.บ. (นาฏศิลป์ไทย)
นางสาวอัญชิษฐา มัชปาโต ศษ.บ. (นาฏศิลป์ไทยศึกษา)

บรรณาธิการ

นางสาวปิยดา ทับประเทือง ศษ.บ. (นาฏศิลป์ไทย), ศษ.ม. (บริหารการศึกษา)
นางธิดารัตน์ ภัคดีวิเศษ ศษ.บ. (ดุริยางค์ไทย)

ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๘ พิมพ์ครั้งที่ ๑ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม ราคา ๘๒ บาท ISBN : 978-616-8299-62-3

บริษัท ครูมีเดีย จำกัด
KURU MEDIA CO., LTD.

จัดพิมพ์โดย บริษัท ครูมีเดีย จำกัด

๘๗/๑๒๙ ถนนเทศบาลสงเคราะห์ แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร ๑๐๙๐๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๙๕๔ ๔๘๑๘ โทรสาร ๐ ๒๕๘๐ ๒๙๒๓

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ ลิขสิทธิ์เป็นของบริษัท ครูมีเดีย จำกัด

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน นาฏศิลป์ ๔-๖ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖ ได้เรียบเรียงขึ้นโดยยึดมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ สาระที่ ๓ นาฏศิลป์ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

หนังสือเล่มนี้เรียบเรียงขึ้นให้มีความทันสมัยสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลก ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ นำความรู้และทักษะที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในการค้นคว้าสำรวจ สร้างสรรค์ ทำงานเป็นทีม แก้ปัญหา สื่อสารอย่างมีวิจารณญาณ และพัฒนาสู่การประกอบอาชีพได้ในแต่ละหน่วยการเรียนรู้ได้จัดเนื้อหาให้มีความสอดคล้องต่อเนื่องกันเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีเจตคติที่ดีตลอดจนเห็นคุณค่าของนาฏศิลป์ เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้แบ่งออกเป็น ๘ หน่วยการเรียนรู้ ประกอบด้วย

๑. วิวัฒนาการของนาฏศิลป์และละครไทย
๒. การละครตะวันตก
๓. การแสดงนาฏศิลป์ไทย
๔. นาฏศิลป์พื้นเมือง
๕. เทคนิคการจัดการแสดง
๖. การเปรียบเทียบการแสดงนาฏศิลป์ในโอกาสต่าง ๆ
๗. การสร้างสรรค์ผลงาน
๘. บุคคลสำคัญและการสืบทอดนาฏศิลป์

ผู้เรียบเรียงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเรียนเล่มนี้จะมีส่วนช่วยให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาแบบองค์รวมทั้งด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เป็นประโยชน์ทั้งต่อผู้เรียนและผู้สอน เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพและบรรลุผลตามมาตรฐานการเรียนรู้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

ฝ่ายวิชาการ บริษัท คูรุมีเดีย จำกัด

คำอธิบายรายวิชา

รายวิชา นาฏศิลป์ ๔-๖
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ
เวลา ๔๐ ชั่วโมง/ปี

มีความรู้ ความเข้าใจเรื่องวิวัฒนาการของนาฏศิลป์และการละครไทย ประวัติการแสดงละครเวที การสร้างสรรค์บทละครสั้น นาฏศิลป์พื้นเมือง เทคนิคการจัดการแสดง และการอนุรักษ์นาฏศิลป์ไทย มีทักษะความสามารถในการสร้างสรรค์บทละครสั้น แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในการแสดงนาฏศิลป์ไทย การแสดงนาฏศิลป์พื้นเมือง และนาฏศิลป์นานาชาติ สามารถจัดการแสดงอย่างง่าย ๆ ได้ถูกต้องตาม เทคนิคการจัดการแสดง และสามารถเป็นผู้วิจารณ์ที่ดีได้

เห็นคุณค่า ชื่นชม และอนุรักษ์การแสดงนาฏศิลป์ไทย การแสดงนาฏศิลป์พื้นเมือง และการละครตะวันตก

ตารางวิเคราะห์หน่วยการเรียนรู้ตามมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด

หน่วยการเรียนรู้ ตัวชี้วัด	มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด											
	ศ. ๓.๑								ศ. ๓.๒			
	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๑	๒	๓	๔
๑ วิวัฒนาการของนาฏศิลป์และการละครไทย					✓						✓	
๒ การละครตะวันตก	✓	✓										
๓ การแสดงนาฏศิลป์ไทย	✓											
๔ นาฏศิลป์พื้นเมือง	✓											
๕ เทคนิคการจัดการแสดง						✓						
๖ การเปรียบเทียบการแสดงนาฏศิลป์ ในโอกาสต่าง ๆ									✓			
๗ การสร้างสรรค์ผลงาน			✓	✓			✓	✓				
๘ บุคคลสำคัญและการสืบทอดนาฏศิลป์										✓		✓

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑ วิวัฒนาการของนาฏศิลป์และการละครไทย

๒

- วิวัฒนาการของนาฏศิลป์และการละครไทย
- ความงามและคุณค่าของนาฏศิลป์ไทย
- กิจกรรมส่งเสริมความรู้
- คำถามพัฒนาการคิด

๓
๔
๑๒
๑๓

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๒ การละครตะวันตก

๑๔

- ประวัติการละครตะวันตก
- ละครสร้างสรรค์
- การเขียนบทละครสั้น
- กิจกรรมส่งเสริมความรู้
- คำถามพัฒนาการคิด

๑๕
๒๓
๒๖
๒๘
๒๙

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๓ การแสดงนาฏศิลป์ไทย

๓๐

- นาฏศิลป์ไทย
- กิจกรรมส่งเสริมความรู้
- คำถามพัฒนาการคิด

๓๑
๖๘
๖๙

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๔ นาฏศิลป์พื้นเมือง

๗๐

- นาฏศิลป์พื้นเมือง
- กิจกรรมส่งเสริมความรู้
- คำถามพัฒนาการคิด

๗๑

๑๒๕

๑๒๕

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๕ เทคนิคการจัดการแสดง

๑๒๖

- เทคนิคการจัดการแสดง
- ฉาก
- แสง สี เสียง
- เครื่องแต่งกาย
- อุปกรณ์
- กิจกรรมส่งเสริมความรู้
- คำถามพัฒนาการคิด

๑๒๗

๑๒๗

๑๒๙

๑๓๐

๑๓๒

๑๓๓

๑๓๓

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๖ การเปรียบเทียบการแสดงนาฏศิลป์ ในโอกาสต่างๆ

๑๓๔

- การเปรียบเทียบการแสดงนาฏศิลป์ในโอกาสต่างๆ
- กิจกรรมส่งเสริมความรู้
- คำถามพัฒนาการคิด

๑๓๕

๑๕๐

๑๕๐

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๗ การสร้างสรรค์ผลงาน

๑๕๑

- การสร้างสรรค์ผลงาน
- การประพันธ์บท
- องค์ประกอบของการแสดง
- การดูและวิจารณ์การแสดง
- กิจกรรมส่งเสริมความรู้
- คำถามพัฒนาการคิด

๑๕๒

๑๕๓

๑๕๗

๑๕๘

๑๖๐

๑๖๐

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๘ บุคคลสำคัญและการสืบทอดนาฏศิลป์

๑๖๑

- บุคคลสำคัญในวงการนาฏศิลป์
- การอนุรักษ์นาฏศิลป์ไทย
- การไหว้ครู
- กิจกรรมส่งเสริมความรู้
- คำถามพัฒนาการคิด

๑๖๒

๑๗๒

๑๗๒

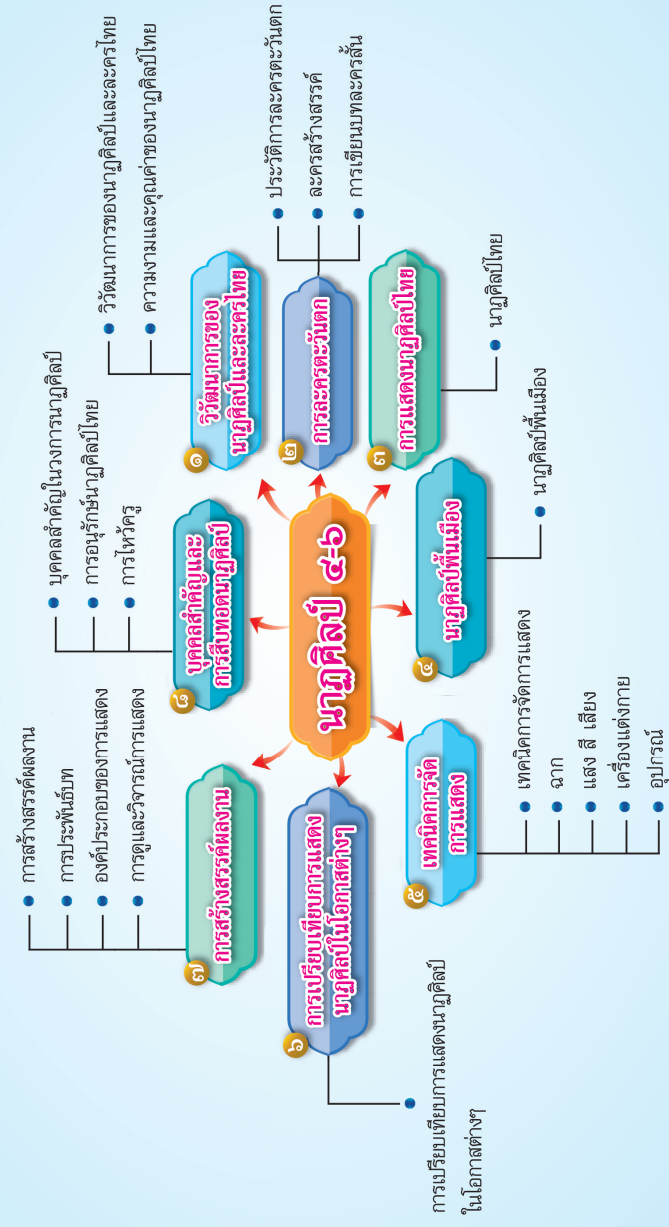
๑๗๘

๑๗๙

บรรณานุกรม

๑๘๑

แผนผังแสดงสาระการเรียนรู้

บทเรียนนี้สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

มาตรฐาน ศ ๓.๑ เข้าใจและแสดงออกทางนาฏศิลป์อย่างสร้างสรรค์ วิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์คุณค่านาฏศิลป์ ถ่ายทอดความรู้สึก ความคิดอย่างอิสระ ชื่นชม และประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

มาตรฐาน ศ ๓.๒ เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างนาฏศิลป์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม เห็นคุณค่าของนาฏศิลป์ ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและสากล

ตัวชี้วัด : สิ่งที่นักเรียนพึงรู้และปฏิบัติได้

- ศ ๓.๑ (๕) วิเคราะห์แก่นของการแสดงนาฏศิลป์และการละครที่ต้องการสื่อความหมายในการแสดง
- ศ ๓.๒ (๓) บรรยายวิวัฒนาการของนาฏศิลป์และการละครไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

แนวคิด

การแสดงนาฏศิลป์ไทยมีรูปแบบที่หลากหลาย มีความงดงามในทางศิลปะหลายแขนง และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

สาระการเรียนรู้

๑. วิวัฒนาการของนาฏศิลป์และละครไทย
๒. ความงามและคุณค่าของนาฏศิลป์ไทย

กิจกรรมฝึกทักษะที่ควรเพิ่มให้นักเรียน

๑. บอกวิวัฒนาการของนาฏศิลป์และละครไทยได้
๒. วิเคราะห์แก่นของนาฏศิลป์จากความงามและคุณค่าของนาฏศิลป์ไทยได้

พัฒนาการของนาฏศิลป์และละครไทย

นาฏศิลป์ไทย เป็นศิลปะอันเป็นมรดกด้านวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของไทย มีประวัติความเป็นมายาวนานและมีวิวัฒนาการมาตั้งแต่สมัยนานเจ้าจนถึงปัจจุบัน

สมัยนางเจ้า

จากหลักฐานการค้นคว้าพบว่า ในสมัยนางเจ้ามีละครเรื่องมโนห์รา ซึ่งในปัจจุบันก็ยังมียุค และยังมีนิยายของพวกใดซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยอยู่ทางใต้ของประเทศจีน เรื่องนามาโนห์รา ซึ่งเพี้ยนไปเป็น นางมโนห์รา ที่เรารู้จักกันดีนั่นเอง (เต็มสิริ บุญยสิงห์ และ เจือ สดะเวทิน วิชานาฏศิลป์ การละครเพื่อการศึกษา : หน้า ๓)

นอกจากนี้ยังมีการแสดงระบำต่างๆ ซึ่งเป็นการละเล่นของพวกใด ได้แก่ ระบำหมวก ระบำนกยูง อีกด้วย

นางมโนห์รา

สมัยสุโขทัย

สันนิษฐานได้จากหลักฐานจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชหลักที่ ๑ กล่าวถึงการละเล่นในเทศกาลกรุงสุโขทัย เกี่ยวกับการดนตรีและนาฏศิลป์ว่า “เมื่อจักเข้าเวียงเรียงกันแต่อยู่ญักพุ่มท่อมหัวลาน ดับงคักกลอย ด้วยเสียงพาทย์ เสียงพิณ เสียงเลื้อน เสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื้อน เลื้อน” (ผศ.สุมนมาลย์ นิเมเนติพันธ์ : การละครไทย หน้า ๙๖)

ในสมัยสุโขทัยไทยได้ติดต่อกับชาติต่างๆ เช่น พม่า มอญ ขอม และละว้า ซึ่งชาติต่างๆ เหล่านี้ ได้รับวัฒนธรรมมาจากอินเดีย เมื่อไทยรับวัฒนธรรมเหล่านี้เข้ามาจึงได้นำมาพัฒนาการรำและการระบำ ให้เป็นแบบแผนตายตัว จึงได้บัญญัติศัพท์การแสดงดังกล่าวว่า “โขน ละคร ฟ้อนรำ” ขึ้น

สมัยสุโขทัยมีการแสดงที่เป็นเรื่องราวที่แน่นอน คือ เรื่องมโนห์รา (จากตรงค์ มนตรีศาสตร์, นาฏศิลป์ศึกษา) ส่วนเรื่องอื่นๆ ไม่มีการแสดงแพร่หลาย นิยมแสดงการรำและการระบำ ซึ่งมีความหมายเดียวกัน

สมัยอยุธยา

ละครราชสมัยนี้มีต้นกำเนิดมาจากการเล่นมโนห์ราและละครชาตรี ละครที่เล่นในสมัยนี้เล่นกัน ๓ ประเภท คือ ละครชาตรีซึ่งเป็นละครแบบเดิม ละครนอกปรับปรุงมาจากละครชาตรี และละครใน ซึ่งใช้ผู้หญิงแสดง

บทละครนอกที่ใช้แสดงในสมัยอยุธยา คือ การะเกด คาวิ ไชยทัต พิกุลทอง ไกรทอง มโนหรีา โคบุตร พิมพัสวรรค์ ไฉวัต พินธุริยวงศ์ ไชยเชษฐ มณีพิชัย โม่งป่า สังข์ทอง ศิลป์สุริวงศ์ สังข์ศิลป์ชัย สุวรรณศิลป์ สุวรรณหงส์ และพระรถเสน

ส่วนละครใน นอกจากเรื่องรามเกียรติ์แล้วก็มีเรื่อง อุณรุท ดาหลังหรืออิเหนาใหญ่ อิเหนาหรืออิเหนาเล็ก ซึ่งทั้ง ๒ เรื่องนี้เป็นเรื่องราวของวีรบุรุษคนเดียวกัน

สมัยธนบุรี

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงรวบรวมพลละครที่ได้พลัดพรากกันไปเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดละครเป็นอย่างมาก พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครในเรื่อง รามเกียรติ์ขึ้น ๕ ตอน คือ หนุมานเกี้ยวนางวานริน ท้าวมาลีวราชว่าความ ทศกัณฐ์ตั้งพิธีทรายกรด (เผารูปเทวดา) พระลักษมณ์ถูกหอกกบิลพัท และปล่อยม้าอุปการ

นอกจากทรงพระราชนิพนธ์บทละครแล้ว ยังทรงควบคุมการฝึกซ้อมด้วยพระองค์เอง และมีการฝึกหัดละครหลวงขึ้นใหม่อีกหลายคนด้วย

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเจ้านครศรีธรรมราชมาก วิชาของเจ้านครศรีธรรมราชได้เป็น สนมเอกและนางห้าม มีครูละครของเจ้านครศรีธรรมราชได้เข้ามาฝึกหัดเป็นละครหลวง และทรงแต่งตั้งให้เจ้านครศรีธรรมราชเป็นเจ้าเมืองประเทศราชที่ขึ้นต่อกรุงธนบุรีและนำละครผู้หญิงคินไปเป็นเครื่องประดับพระราชอิสริยยศตามเดิม เมื่อมีงานพิธีหลวงก็โปรดให้ละครของเจ้านครศรีธรรมราชเล่นประชันกับละครหลวง

นอกจากนี้ยังเคยโปรดให้ละครหลวงทั้งละครที่ใช้ผู้หญิงแสดงซึ่งเรียกว่า ละครใน และละครที่ใช้ผู้ชายแสดงซึ่งเข้าใจว่าเป็นละครนอกแสดงแข่งขันในงานสมโภชรับพระแก้วมรกต เมื่อปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๑๔๒ (พ.ศ. ๒๓๒๓) และเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตร นอกจากมีละครหลวงแล้วยังมีละครของเอกชนเกิดขึ้นหลายโรงด้วยกัน เช่น ละครหลวงวิจิตณรงค์ ละครไทยหมื่นแสนะภูบาล หมื่นไวยวรภิรมย์ นอกจากละครไทยแล้วยังมีละครเขมรของหลวงพิพิธวาทีอีกด้วย

สมัยรัตนโกสินทร์

สมัยรัชกาลที่ ๑

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงฟื้นฟูและรวบรวมตำราฟ้อนรำไว้เป็นหลักฐาน พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถในทางศิลปะและวรรณคดีอย่างยิ่ง ได้ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีไว้หลายเรื่อง บทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ มี ๒ ลักษณะ คือ บทพระราชนิพนธ์ที่ทรงพระราชนิพนธ์ด้วยพระองค์เองตลอดทั้งเรื่อง และบทพระราชนิพนธ์ซึ่งเกิดขึ้นโดยพระราชดำริเพื่อฟื้นฟูวรรณคดีไทย

บทพระราชนิพนธ์ที่ทรงพระราชนิพนธ์ด้วยพระองค์เองตลอดทั้งเรื่อง คือ กลอนนิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง หรือเรียกว่า นิราศท่าดินแดง

บทพระราชนิพนธ์ที่เกิดขึ้นโดยพระราชดำรินฐานะพระประมุขของกวีมี ๔ เรื่อง คือ

๑. บทละครเรื่องอุณรุท

๒. บทละครเรื่องรามเกียรติ์

๓. บทละครเรื่องดาหลัง

๔. บทละครเรื่องอิเหนา

ในสมัยรัชกาลนี้ มีการฝึกซ้อมและละครหลวงทั้งในวังหลวงและวังหน้า แต่มิให้เอกชนฝึกละครผู้หญิงนอกวังจึงมีการฝึกละครผู้ชายเท่านั้น

ต่อมาปลายรัชสมัย ทรงสถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นสมเด็จพระอุทัยราชาและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ครองกรุงกัมพูชา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๙ จึงมีคิดกันไปเผยแพร่ทางศิลปไทยในกัมพูชา

สมัยรัชกาลที่ ๒

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นสมัยที่วรรณคดีรุ่งเรืองมาก พระองค์ทรงสนพระทัยในการละครเป็นอย่างมาก เมื่อทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องใดก็จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ซึ่งเป็นผู้รอบรู้ในกระบวนทำรำไปลองรำดูก่อน ถ้าตอนใดรำแล้วขัดไม่งดงาม ก็ทรงแก้ไขบทใหม่จนกว่าจะกลมกลืนงดงาม พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครไว้ทั้งบทละครในและบทละครนอก

บทละครใน ได้แก่ อิเหนา และรามเกียรติ์ โดยทรงพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนาขึ้นใหม่ทั้งเรื่องปรากฏตามฉบับหอสมุดแห่งชาติ บทละครเรื่องนี้เป็นเรื่องที่วรรณคดีสโมสรได้ยกย่องว่าเป็นยอดของบทละครว่า

การแสดงโขนกลางแปลงเรื่อง “รามเกียรติ์”

ที่มา : <http://www.suphanphotoclub.com>

ส่วนเรื่องรามเกียรติ์ ทรงพระราชนิพนธ์ตั้งแต่หนุมานถวายแหวนไปจนถึงทศกัณฐ์ล้มและตอนพระรามประพาสป่า ถึงพระอิศวรอภิเษกพระรามกับนางสีดา

บทละครนอก ได้แก่ ไกรทอง คาวิ ไชยเชษฐ สังข์ทอง และมณีพิชัย ซึ่งบทละครที่ทรงพระราชนิพนธ์นี้ ทรงเลือกเอาแต่บางตอนโดยตัดเรื่องเดิมทั้งบ้าง ดัดแปลงใหม่บ้างให้เหมาะแก่การแสดงละคร

สมัยรัชกาลที่ ๓

สมัยรัชกาลที่ ๓ ไม่โปรดละคร ให้เลิกละครหลวงเสีย เป็นเหตุให้เกิดคณะละครของเจ้านาย และขุนนางขึ้นอย่างแพร่หลาย เช่น

๑. ละครของพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ มีนายเกษ พระราม ข้าหลวงเดิมเป็นผู้ฝึกหัด
๒. ละครกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ (ต้นสกุล “พนมวัน”) โรงละครนี้มีละครตัวอิเหนาฝีมือดี ชื่อครุบัว ต่อมาได้เป็นครูอิเหนาให้เจ้าจอมมารดาเขียนในรัชกาลที่ ๔ จึงถือว่ามีกระบวนรำดีกว่า โรงละครอื่น
๓. ละครกรมหลวงรักษรณเรศ (ต้นสกุล “พิงบุญ”) แสดงละครอิเหนาตามบทพระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ ๑ มีตัวละครสำคัญในโรงละครขึ้นไปเป็นครูในโรงละครอื่นและไปตั้งโรงละครของตนเอง
๔. ละครกรมพระพิทักษเทเวศร์ (ต้นสกุล “กุญชร”) ทรงมีคณะละครตั้งแต่ทรงเป็นกรมหมื่น เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว พระองค์เจ้าสิงหนาทราชดรุรงค์ฤทธิ พระโอรสทรงรับช่วงสืบมา
๕. ละครกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ (ต้นสกุล “ทินกร”) ทรงมีคณะละครตั้งแต่ยังทรงเป็น พระเจ้าทินกร โปรดเรื่องละครนอกและได้ทรงนำละครนอกของเก่ามาปรับปรุง เรื่องที่นิยมแสดงคือ สุวรรณหงส์ แก้วหน้าม้า และนางกุกา
๖. ละครเจ้าพระยาบดินทร์เดชา (ต้นสกุล “สิงหเสนี”) ท่านได้ให้ดัดไซนให้เป็นละครนอกและ ต่อมาได้ให้ดัดละครใน

๗. ละครของเจ้าจอมมารดาอัมพา แสดงละครนอก ครั้นรัชกาลที่ ๓ มีตัวนายโรงชื่อ นายแสง ได้ออกไปเป็นละครหลวงสมเด็จพระเจ้านโรดม กรุงกัมพูชา

๘. ละครเจ้ากรับ แสดงละครนอก ละครคณะนี้เป็นตัวแทนรักษาแบบแผนละครนอก

สมัยรัชกาลที่ ๔

สมัยนี้เกิดความเปลี่ยนแปลงสำคัญในวงการนาฏศิลป์ละครไทย หลายอย่าง เช่น

๑. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีละครหลวงขึ้นใหม่
๒. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้น้อย และเอกชนฝึกหัดละครผู้หญิงได้
๓. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งภาษีมหรสพขึ้นเป็นครั้งแรก เรียกว่า ภาษีไชนละคร

นอกจากนี้ยังทรงพระราชนิพนธ์บทละครขึ้นหลายเรื่อง เช่น เรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระรามเดินดง บทเบิกโรงเรื่อง นารายณ์ปราบนาทก เรื่องพระรามเข้าสวนพิราพ บทระบำและ บทเบิกโรงรำกิ่งไม้เงินทอง

สมัยรัชกาลที่ ๕

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดการละคร สนับสนุนให้เจ้านายและเอกชน จัดตั้งคณะละครขึ้น ดังนี้

๑. ละครของพระองค์เจ้าสิงหนาทราชดรุรงค์ฤทธิ ท่านทรงได้รับมรดกละครสืบมาจาก กรมพระพิทักษเทเวศร์พระบิดา ซึ่งคณะนี้มีฝีมือในการรำและได้แสดงในงานมากกว่าละครคณะอื่นๆ ต่อมาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงร่วมกับเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ทรงคิดและปรับปรุงละครแบบใหม่ เรียกว่า ละครดึกดำบรรพ์

๒. ละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) เริ่มแสดงละครมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ เดิมเล่นเรื่องดาหลัง ต่อมาแสดงทั้งละครในและละครนอก เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงสามารถ สร้างกระบวนท่ารำและการแต่งกายให้แตกต่างจากละครหลวงและได้มีบทละครแต่งขึ้นใหม่ จำนวนมาก เช่น แสดงเรื่องราวอิราษและเรื่องขุนช้างขุนแผนบางตอน (เรียกว่า “ละครพันทาง”) มีการเก็บเงินผู้ที่มาชมละคร ตั้งชื่อโรงละครว่า “ปรีณชเรียดอร์”

๓. ละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ได้ทรงฝึกทั้งละครนอก และละครใน ตั้งนามคณะว่า ละครหลวงนฤมิตร ต่อมาเปลี่ยนเป็นแสดงละครร้องซึ่งใช้ศิลปะในการร้อง ดำเนินเรื่อง เรียกว่า ละครปริดาไลย์ เป็นต้นแบบของละครร้องในสมัยต่อมา

สมัยรัชกาลที่ ๖

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมมหรสพขึ้น พระองค์ทรงทำนุบำรุงศิลปะด้านไชน ละคร คนตรีให้เจริญก้าวหน้า กล่าวได้ว่า “เป็นสมัยที่ศิลปะทางไชน ละคร และดนตรีปี่พาทย์รุ่งเรืองที่สุด” จนมีคำเรียกไชนหลวงว่า “ไชนบรรดาศักดิ์” และไชนเอกชนว่า “ไชนชลยศักดิ์” นอกจากนี้ยังตั้งโรงเรียนฝึกหัดศิลปะในกรมมหรสพ เรียกว่า “โรงเรียนทหารกระบี่หลวง” ต่อมาเปลี่ยนเป็น “โรงเรียนพราหมณ์หลวง” และทรงตั้งกองเสื่อป่าในกรมมหรสพเป็นเสื่อปากกองพิเศษ เรียกว่า “ทหารกระบี่”

พระองค์ทรงเป็นราชาแห่งศิลป์ ได้ทรงอุปถัมภ์ศิลปินและยังพระราชนิพนธ์บทละครนอก ได้แก่ พระร่วง ท้าวแสนปม ศกุนตลา

สมัยรัชกาลที่ ๗

สมัยนี้มีการลดงบประมาณ เสนาบดีสภาได้ตกลงประชุมเล็กกรมมหรสพ ได้โปรดให้รวม กรมมหาดเล็กและกรมมหรสพเข้าอยู่ในกระทรวงวัง เพื่อให้รายจ่ายสมดุลกับงบประมาณ เป็นวิธีที่จะ ช่วยขุบเลี้ยงศิลปินได้พอสมควร ต่อมาเมื่อมีความจำเป็นในราชการได้บรรจุพระยานุฎาภิรักษ์ ซึ่งได้ ลาออกจากราชการกลับเข้ารับราชการอีกครั้งหนึ่ง ครั้นเมื่อมีการปรับปรุงกระทรวงวังจึงย้าย กองมหรสพไปอยู่ในสังกัดกรมศิลปากรและย้ายข้าราชการมาอยู่ด้วย

นอกจากนี้ได้ตั้ง “โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์” และยังตั้งกองดุริยางคศิลป์ และ กองโรงเรียนศิลปากรเพิ่มขึ้น โดยกองดุริยางคศิลป์มีหน้าที่เกี่ยวกับงานศิลปะของแผนกดุริยางค์ไทย และแผนกดุริยางค์สากล ส่วนกองโรงเรียนศิลปากรมีหน้าที่ทางโรงเรียน โดยแยกเป็นแผนกช่างและแผนกนาฏดุริยางค์ โรงเรียนนาฏดุริยางค์ จึงมีชื่อเฉพาะแผนกว่า “โรงเรียนศิลปากรแผนกดุริยางค์” จากนั้นเปลี่ยนเป็น “โรงเรียนสังคีตศิลป์” ต่อมาเมื่อใกล้สิ้นสุดสงคราม พ.ศ. ๒๔๘๘ จึงเปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนนาฏศิลป์” และเป็น “วิทยาลัยนาฏศิลป์” ในปัจจุบัน

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีละครแบบใหม่เกิดขึ้น คือ ละครหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งหลวงวิจิตรวาทการเป็นนักการทูตและนักประวัติศาสตร์ จึงใช้ละครเป็นสื่อปลุกใจให้ประชาชนเกิดความรักชาติ เนื้อหาของละครจะนำมาจากประวัติศาสตร์ตอนใดตอนหนึ่งแสดงถึงความรักและเสียสละเพื่อชาติ

ลักษณะละครหลวงวิจิตรวาทการ มีดังนี้

๑. แนวคิดของเรื่อง ปลุกใจให้รักชาติ สร้างพลังสามัคคี
๒. ลักษณะการแสดงมีทั้งเป็นละครเวที ละครพื้นทาง ละครร้อง
๓. ดนตรีที่ใช้มีทั้งดนตรีไทยและดนตรีสากล
๔. จัดฉากตามท้องเรื่อง มีการแสดงระบำสลับฉาก
๕. ตัวละคร ใช้ชายจริงหญิงแท้ มีตัวประกอบมาก การแสดงจากสุดท้ายตัวแสดงต้องออกมาทั้งหมดและจะเชิญชวนให้ผู้ชมร้องเพลงในละครเรื่องนั้น

หลวงวิจิตรวาทการ

หลวงวิจิตรวาทการได้แต่งละครไว้หลายเรื่อง ได้แก่ ราชธิดาพระร่วง เลือดสุพรรณ เจ้าหญิงแสนหวี พระมหาเทวี พระเจ้ากรุงธน ศักดิ์กลาง อาณาภพพอลุนรามคำแหง อาณาภพแห่งความรัก อาณาภพแห่งความเสียสละ อาณาภพแห่งศีลสัตย์

ในสมัยนี้ได้มีการปรับปรุงเพลงที่ใช้ในละครจากเพลงไทยเดิมเป็นเพลงไทยสากล เรียกว่า ละครจินตโรสาทของนายจวงจันทร์ จันทรรคนา (พราวนบูรพ์) โดยมีพราวนบูรพ์เป็นผู้เขียนเรื่อง โดยปรับปรุงจากเพลงไทยเดิมที่มีทำนองเอื้อนมาเป็นเพลงไทยสากลที่ไม่มีทำนองเอื้อน พราวนบูรพ์ได้เขียนบทละครไว้หลายเรื่อง เรื่องที่โด่งดัง คือ เรื่องจันทร์เจ้าขา นอกจากนี้ยังมีละครคณะศิวารมณ ซึ่งได้จัดการแสดงในระหว่างสงครามอย่างจริงจัง ต่อมาตัวละครในคณะนี้ได้หันไปแสดงละครโทรทัศน์และภาพยนตร์

เมื่อหลวงวิจิตรวาทการออกจากราชการได้ตั้งคณะของท่านขึ้น ชื่อคณะวิจิตรเกษม และยังมีคณะละครสมัครเล่นอีกหลายคณะ เช่น ละครคณะศรีอยุธยาภิรมย์ ละครคณะผกาภิรมย์ ละครสมัครเล่นของคุณหญิงดุขี มาลากุล ละครคณะเฉลิมศาสตร์ ละครสมัครเล่นของคุณหญิงประภาพรณ วิจิตรวาทการ

ความงามและคุณค่าของนาฏศิลป์ไทย

การแสดงนาฏศิลป์ไทยในรูปแบบต่างๆ จะต้องมียุติปะหลายแขนงเข้ามามีส่วนในการสร้างผลงาน ได้แก่ การขับร้อง ดนตรี การฟ้อนรำ วรรณกรรม และจิตรกรรม

๑. ความงามและคุณค่าทางวรรณคดี

ลักษณะของวรรณคดีที่ใช้ในการแสดงนาฏศิลป์ไทยจะแต่งเป็นบทร้อยกรองที่เรียกว่า กลอนแปด เพื่อสะดวกในการร้องและรำ การขึ้นต้นบทละครมักจะขึ้นต้นด้วยคำว่า เมื่อนั้นหรือบัดนั้น เป็นการแสดงถึงฐานะของตัวละคร ถ้าตัวละครสูงศักดิ์จะใช้คำว่า **เมื่อนั้น** แต่ถ้าเป็นตัวละครธรรมดาจะใช้คำว่า **บัดนั้น** หรือถ้าต้องการบอกการดำเนินเรื่องจะใช้คำขึ้นต้นว่า มาจะกล่าวบทไป นอกจากนี้ยังบอกถึงจำนวนคำกลอนและเพลงที่ใช้ในบทนั้นๆ ด้วย

วรรณคดีที่ใช้แสดงใน ได้แก่ เรื่องรามเกียรติ์ ละครในแสดงเรื่องรามเกียรติ์ อเหินา และอุณรุท ส่วนละครนอกก็แสดงเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ เช่น เรื่องสังข์ทอง ไชยเชษฐา ต่อมาภายหลังมีการแสดงเรื่องที่เป็นวิถีชีวิตของสามัญชน เช่น ขุนช้างขุนแผน ซึ่งเล่นได้ทั้งละครนอกหรือเสภา

ตัวอย่างบทละครเรื่องรามเกียรติ์

ตอนนางลอย

เพลงคลื่นกระทบฝั่ง

เมื่อนั้น
ครั้นเห็นเบญจกายจำแลงมา
แย้มยิ้มพยักหน้าเงาพระหัตถ์
เห็นหยุดยั้งรั้งรอไม่จรัล

องค์ท้าวศพัทธ์รัยักษา
สำคัญว่าลีลาณาริ
พลางตำรัสตรัสเชิญนางโฉมศรี
อสุรีรับมารับจับไว

เพลงโขนชาตรี

ยอดมิ่ง
ห้วงสวาทมหตผายไม่วายวัน
ที่ผูกใจจึงไปดลจิตเจ้า
จงผินพักตรมาข้างนี้
ควรหรือทำสะเทือนเมินเฉย
มาหยุดอยู่นี้โยงโคตรคลา

เป็นความในใจจริงทุกสิ่งสรรพ
จะรับขวัญนัยนามธาณี
ให้โฉมยงนงเยาว์มาหาพี่
พุดจาพาทักกับพี่ยา
ไม่เห็นเลยวาร์กเจ้านักหนา
ไปนั่งแท่นแค้นฟ้าเกิดเทวี

๒. ความงามและคุณค่าทางดนตรี

เพลงที่ใช้ในการแสดงนาฏศิลป์ไทย ได้แก่ เพลงหน้าพาทย์และเพลงร้อง

เพลงหน้าพาทย์ หมายถึง เพลงที่ใช้ประกอบกิริยาของตัวละครหรือใช้อัญเชิญเทพเจ้าในพิธีไหว้ครู อาจแบ่งลักษณะการใช้ได้ดังนี้

๑. เพลงที่ใช้เกี่ยวกับการรำยมนต์ แปลงกาย ลักษณะเพลงจะนำเกรงขาม เช่น ตระนิมิต ตระบองกัน

๒. เพลงที่ใช้เกี่ยวกับการแผลงฤทธิ์หรือแสดงอาการโกรธ เช่น ร่ำสามลา คู่พาทย์

๓. เพลงที่ใช้เกี่ยวกับการจัดทัพตรวจพล

• กรวอนอก ใช้สำหรับฝ่ายพลับพลา จังหวะกลองจะลักจังหวะ เหมาะกับพวกลิงที่มีลักษณะซุกซน

• กรวโน ใช้สำหรับฝ่ายลงกา จังหวะกลองจะหนักแน่นเหมาะกับพวกยักษ์ที่น่าเกรงขาม

๔. เพลงที่ใช้เกี่ยวกับการไป-มา

• ประกอบกิริยาไปมาระยะใกล้ เช่น เสมอมาร ใช้สำหรับพญายักษ์ เสมอเถร ใช้สำหรับผู้ทรงศีล

• ประกอบกิริยาสำหรับเดินทาง การแผลงศร เช่น เชิดจิ้ง เชิด

• ประกอบกิริยาในการเดินทางทางอากาศ เช่น กลม ใช้สำหรับการไปมาของเทวดาผู้ใหญ่ หรือการเหาะสำหรับการเดินทางของเทวดา โคมเวียน ใช้สำหรับการไปมาของเทวดาผู้น้อยที่ไปมาเป็นหมู่

• ประกอบขบวนแห่ เช่น ทะแย กลองโยน

• ประกอบการเดินทางทางน้ำ เช่น ไล่

๕. เพลงที่ใช้เกี่ยวกับการนอน เช่น ตระนอน ใช้สำหรับตัวละครสูงศักดิ์ เข้าที่บรรทม ตระบรรทมไพร ใช้สำหรับตัวละครสูงศักดิ์บรรทมในป่า

๖. เพลงที่ใช้เกี่ยวกับการอาบน้ำแต่งตัว เช่น ลงสงโทน ลงสง ชมตลาด ใช้สำหรับการอาบน้ำ และใช้สำหรับแต่งตัว

๗. เพลงที่ใช้เกี่ยวกับความภาคภูมิใจ เช่น อูยฉายพราหมณ์ อูยฉายเบญกาย อูยฉายวันทอง

๘. เพลงที่ใช้เกี่ยวกับการเยาะเย้ยหรือตักเตือน เช่น กรวอรา

๙. เพลงที่ใช้เกี่ยวกับอารมณ์เศร้าโศก เช่น ทวยหอย โอด ใช้สำหรับอาการคร่ำครวญ โอ้อบโน ใช้สำหรับโศกเสียใจเป็นอย่างมาก

๑๐. เพลงที่ใช้ในการเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น สาธุการ ตระเชิญ

เพลงร้อง หมายถึง เพลงที่ใช้ขับร้องประกอบการแสดง อาจแบ่งได้ดังนี้

๑. เพลงเกี่ยวกับการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เวสสุกรรม เชื้อ บรรพต

๒. เพลงที่ใช้แสดงอารมณ์ต่างๆ

• อารมณ์เศร้า เช่น ทะแย พญาโศก แชลลพบุรี

• อารมณ์รัก ชมโฉม เช่น ไอ้โลมโน ลีลากระทุ่ม ไอ้ชาตรี

• อารมณ์โกรธ เช่น พ้อ ลิงโลด ลิงลาน

๓. เพลงที่ใช้บรรยาย เช่น ร่าย ร้อยรำ

๓. ความงามและคุณค่าทางด้านการฟ้อนรำ

ความงามของการฟ้อนรำอยู่ที่ความงามในการรำรำและการตีบทที่ได้สร้างขึ้น มีความเหมาะสมกับชุดการแสดงหรือลักษณะของตัวละคร ลักษณะของการรำแบ่งออกได้ ๒ ประเภท ดังนี้

๑. แบ่งตามลักษณะของการแสดงโขน ละคร ได้แก่

๑.๑ การรำหน้าพาทย์ เป็นการรำประกอบเพลงบรรเลง อารมณ์ และกิริยา การเคลื่อนไหวจะเป็นไปตามบทบาทที่ปรากฏ ต้องยึดถือหน้าทับและทำนองเพลงเป็นหลัก

๑.๒ การรำตีบท เป็นการรำโดยใช้กิริยาท่าทางประกอบคำพูดและบทร้อง เพื่อสื่อความหมาย

๒. แบ่งตามลักษณะของการรำ ได้แก่

๒.๑ รำเดี่ยว เป็นการรำคนเดียวเพื่ออวดฝีมือของผู้รำ

๒.๒ รำคู่ เป็นการรำที่มีผู้แสดง ๒ คน นิยมใช้ในการแสดงเบิกโรง

๒.๓ รำหมู่ เป็นการแสดงที่มีผู้แสดงมากกว่า ๒ คนขึ้นไป เน้นความงามในด้านความพร้อมเพรียงในการรำของผู้แสดง

๔. ความงามและคุณค่าทางด้านจิตรกรรม

นาฏศิลป์ไทยและจิตรกรรมมีความสัมพันธ์กัน การเขียนภาพไทยในวรรณคดีมักจะเขียนภาพในวรรณคดีที่รู้จักกันมาก เช่น เรื่องรามเกียรติ์ อิเหนา สังข์ทอง ทำให้เกิดจินตนาการได้โดยไม่ต้องอ่านเนื้อเรื่อง เรียกว่า “ภาพเล่าเรื่อง” นั่นเอง